

III

Ох, старий я! Доживаю
Сьомий вже десяток літ.
На очах моїх до ґрунту
Весь перемінився світ.
Колії пішли, машини,
Телеграфи, сірники,
Панщину знесли, послами
Були в Відні мужики,
Шляхта побанкрутувала,
Дідичами скрізь жиди:
Граф — комісар, князь — поліцай.
Тьфу, щезайте до біди!
Ой, не те було давніше!
Страшно, сину, погадать,
Як на ділі виглядала
Панщиняна благодать.
Ой, проклятий час був, сину!
Бачиш, простий я жидок,
А прокуштував основно
Я вершок її й сподок.

Ласков панськов я гордився —
Бог мя змів, мов помелом,
І сидів я, як то кажуть,
За столом і під столом.
Пан в Руді сидів багатий,
Графський рід його старий,—
Але був без милосердя
Для підданих — боже крий!

Я за вірника був в нього.
Він любив мя, що й казати!
Як то жид: пізнавши пана,
Гнувся я на панський лад.
Бачу, що пан любить бити,
Любить плач — ну, й я ж ото
Гну так, щоб в селі небитим
В тижні не оставсь ніхто.
Бачу, що пан любить гроші,—
Я данини все нові
Винаходжу: празникові,
Хмелеві та грибові.
Бачу, любить пан дівчата,
Хоч мав жінку й дочок п'ять,—
Вже я духом все обладжу...
Тьфу, аж гидко се казати!
Ну, та треба! І нічого
Я не крию, щоб ти знав,
Із яких поганих дебрів
Бог до світла мя підняв!
Так п'ять літ за пса служив я.
Ненастанний плач стоїть
По селі! Не раз на мене
Засідались, щоб убить,
Пана бралися спалити...
Та все якось ми уйшли
Засідок тих, а злочинці
В криміналі, знай, гнили.
Почали тоді піддані
Утікати із села.
Пан сміявсь! За втікачами
Все слідом погоня йшла.
Хто впав в руки, той брав буки
І ярмо знов волочив;

Хто пропав, того ґрунт швидко
Пан до свого прилучив.
А у всім тім словом, ділом
Помагаю пану я,
І затвердла, озвіріла
Аж до дна душа моя.
Оженивсь я... жінка гарна...
Було трое в нас діток,
Та на радощі родинні
Мое серце бог замо́к.
Прійду, буркну, крикну, вдарю
Та й у двір біжу оп'ять,
Як той пес куса щенята,
Панську руку йде лизать.
Втім прийшов рік тридцять перший.
Рік холери, рік тісний,
І в мою сім'ю і душу
Разом грянув ґрім страшний.
Нічцю в дім наш, наче злодій,
Ангел смерті загостив —
Жінка, діти тої ночі
Всі померли, мов скосив.
Крики їх, стогнання, муки,
Ті страшні конання всі
Потрясли мя, сиңу, перший
Раз до глибини душі.
Бачачи їх сині лица,
Почорнілії уста,
Чув я, як в нутрі у мене
Прорва твориться пуста,
А на дні її глибоко
Ворухнулась чорна гадь
І страшне щось, несусвітнє
Почала шептать, сичать:
«Бач, що тут добра і щастя
Бог у тебе, пса, забрав!
Так і треба! Ти ж ще вчора
Не любив їх і не знав!
Ти не смій за ними плакати!
Твій собачий плач в ту мить
Неповинні тії трупи
Опоганить, осквернить!»
І почув я страх великий

Навіть глянути на їх,—
Мов безумний вибіг з хати,
Мов безумний в двір побіг.
А в дворі тривога, пострах,
Все поблідло, все тремтить...
Я й не бачу, йду до пана.
Глянь, аж пан і сам спішить
Та й до мене: «Псе! Такий ти
Вірник! Так мя достеріг?
Гей, кладіть го, хлопці! Сипте,
Щоб в штани забрать не міг!»
Ой, не вспів я зміркувати,
Що се, за що, відки є,—
Вже мя вергли, придавили,
Гарап тіло рве мое!
Я лежу, як стовп, ті луплять,
Кров додолу капотить...
Далі пан одумавсь, каже:
«Ну, пустіть його, досить!»
Підвели мене. «Ну, жиде,
Признавайся! Знав се ти,
Що дочка моя з ротмістром
Мала тайком утекти
Сеї ночі і забрати
Всі дукати, скарб мій весь?
Признавайсь, бо буду бити,
Доки в тобі дух товчесь!»
Затремтів я. «Пане,— мовлю,—
Ні про що се я не знав,
Але, бачу, сеї ночі
Бог обох нас покарав.
Та тебе діткнув ще легко,
Знать, хотів лиш пригрозить,
А мені взяв жінку й діти!
Ну, кажи мя дальше бить!»
Бачу, пан пополотнів весь.
«Що, холера?» — прошептав.
«Так,— кажу,— холера, пане!»
І переляк всіх обняв.
Мов стовпи ті, поставали.
Ледве сто́я на ногах,
Мокрий кров'ю весь, так вийшов
Я з двора на битий шлях,

І куди тоді пішов я,
Як сім'ю похоронив —
Нічогісінько не тямлю...
І що даліше я чинив —
Я нагадувать боюся.
Знаю лиш, що дикий страх
Перед кождим чоловіком
Чув я. В дебрах і лісах
Пробував я, тільки нічю,
Наче вовк, між хати біг,
По пустках шукав поживи
І хапав, що вхопить міг.